

تاکتیک و ملاحظات دفاعی از منظر نهج البلاغه

سرهنگ پاسدار علیرضا شب انگیز - عضو هیأت علمی دانشگاه امام حسین ۱

چکیده:

در مکتب اسلام، تحقق اهداف و آرمان‌های مقدس را تنها در پرتو حاکمیت ولی امر مسلمین امکان‌پذیر می‌دانند. باورها، اعتقادهای و ارزش‌های والا، انگیزه‌ای را در فرد ایجاد می‌کند که مشوق او در تحصیل هویت حقیقی وی می‌شود و سرانجام انگیزه هویت‌گرا منشاء ظهور توانایی‌ها و رفتارهای خاص او در میدان عمل می‌گردد که این ساختار رفتاری در اجتماع را هویت دفاعی فرد می‌نامند.

اصولاً فرهنگ دفاع، به شیوه‌های گوناگون رفتاری انسان اطلاق می‌شود که در میدان عمل باید سرلوحه و الگوی حرکت قرار بگیرد، یا به عبارت دیگر فرهنگ دفاع، آثار هویت دفاعی انسان است که در مسیر و فعالیت از خود ظاهر می‌سازد.

این مقاله در صدد تطبیق تاکتیک‌ها و ملاحظات دفاعی اتخاذ شده است و توصیه‌های حضرت امیرالمؤمنین ۱۲ به اصحاب و فرماندهان خویش در خصوص رعایت آنها در بُعد دفاع، با ملاحظات عمده در پدافند (دفاع) در جنگ‌های کلاسیک و متداول قرون اخیر است که مورد بحث قرار گرفته است.

واژه‌های کلیدی: دفاع، جهاد، جهاد ابتدایی، جهاد دفاعی

مقدمه :

مجاهدین اسلام تنها وظیفه‌ی مسلمانی خود را در ادای فرایضی چون نماز و روزه و رعایت بعضی از آداب اسلامی خلاصه نمی‌کنند، بلکه پیاده کردن احکام دین و تحقق ارزش‌های اسلامی در تمامی ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و ... را نیز مهم تلقی کرده، از ایثار مال و جان خود در این راه مضایقه نمی‌کنند و شکل‌گیری شخصیت و هویت سیاسی خود را در راستای خط امام و اطاعت از رهبر خود نتیجه‌ی همین تلاش‌ها و مجاهدت‌ها می‌دانند.

در جنگ هشت ساله و دفاع مقدس کشور خودمان نیز شاهد رزمندگانی بودیم که عشق و علاقه‌ی آنها به رهبر انقلاب و امام عزیز، خمینی کبیر، بیشتر از دیگران و به مراتب حضور آنها در جبهه‌های نبرد زیاده‌تر از دیگران و شوق آنها به مجاهدت و شهادت در راه خدا شدیدتر بوده است. در صحنه‌ی نبرد و مبارزه، افرادی هستند که بنابر احساس وظیفه و تکلیف در میدان نبرد دارای رشد و بالندگی بیشتر خواهند شد و مسئولیت فرماندهی و هدایت و رهبری دیگران را به عهده خواهند گرفت، که اندیشه‌ها و نظریه‌های متفاوتی را در هدایت و رهبری عده و عده تحت امر خود ابراز و عمل می‌نمایند.

برای دستیابی و آگاهی از نظریه و اندیشه‌های نظامی هر فرد می‌توان به دو شیوه اقدام کرد:

نخستین شیوه، مطالعه تفکرات و اندیشه‌های مکتوبی است که از او به جامانده است و امروزه می‌توان با مراجعه و استفاده از آنها به نظریات نظامی او دست یافت. بسیاری از اندیشمندان و تئوریسین‌های نظامی در جهان از خود دکتربین‌هایی بر جا گذاشته‌اند که می‌تواند به عنوان الگو و کلیدی برای راهبری و هدایت نیروها در میدان نبرد مورد استفاده فرماندهان قرار گیرد. این در حالی است که این‌گونه افراد

ممکن است خود کمتر وارد میدان نبرد و رزم شده و فقط تفکرات و اندیشه‌های خود را مطرح ساخته باشند.

شیوه دوم برای دستیابی به افکار و نظریات فرد، عملکرد او در جنگ‌هایی است که رهبری کرده یا در آنها وارد شده است. در گذشته بعضی از عناصر و رجال نظامی از خود نوشته‌ای به جا نگذاشته و هر چه را می‌اندیشیده اند در عمل به اجرا در آورده‌اند و هر گونه عملکرد به ویژه در امور نظامی، برخاسته از نوع تفکر و اندیشه ایشان است و امروزه عمل آنان در جنگ‌ها و تفکرات نظامی آنان به منزله دکتترین نظامی مطرح می‌شود و مورد استفاده‌ی دیگران قرار می‌گیرد.

امتیاز برتر:

مسلم است فردی که دارای هویت دفاعی است، انگیزه دفاعی هم دارد و اگر به تنهایی با دشمن مقابله کند و کشته شود، حیات حقیقی را به دست خواهد آورد. در واقع انگیزه‌ی دفاعی، ماهیتی جز شجاعت اخلاقی ندارد. یک جامعه‌ی دینی، انقلابی و هدف‌دار باید این اصل را که دشمن در هر لحظه ممکن است به او تهاجم نماید، را به عنوان یک قاعده‌ی بدیهی و مسلم بپذیرد و در صورت حمله، توان جنگی نمایان و مردانه‌ای را از خود به نمایش بگذارد. مولای متقیان علی (ع) در این زمینه می‌فرمایند: «لشکر معاویه کارزار را با شما طالبند پس شما یا شجاعت و شرافت را از دست بدهید یا بر ذلت و خواری اقرار کنید و یا این که شمشیرهایتان را از خون ایشان سیراب سازید. پس مرگ حقیقی در زندگانی شماست اگر مغلوب شوید و زندگانی حقیقی در مرگ شماست آنگاه که پیروز شوید»^۱.

۱- فیض الاسلام خطبه ۵۱، ص ۱۳۸

در خصوص امام المتقین امام علی ابن ابی طالب (ع) باید گفت امتیازی که آن حضرت نسبت به بسیاری از اندیشمندان و صاحب نظران نظامی گذشته و معاصر دارند این است که ایشان از هر دو جنبه و هر دو شیوه، هم در اندیشه و تفکرات دفاعی و هم در عمل و عملکرد در میدان مبارزه با کفار و منافقین، آثاری را برای ما به جا گذاشته اند. نظرات و تئوری های نظامی و رویکردهای دفاعی ایشان را می توان در کتاب ارزشمند نهج البلاغه و سایر متون تاریخی که به ثبت فرموده ها و توصیه های ایشان پرداخته اند دریافت و عملکرد و اقدامات نظامی ایشان را به عنوان افسری فداکار و شجاع در حضور فعال و برجسته در جنگ های دوران ظهور اسلام به رهبری پیامبر عظیم الشان جهت معرفی شرع مقدس اسلام به جهان کفر و الحاد، در عرصه جنگ های جمل، صفین، نهروان و ... در مقام یک فرماندهی لایق به دست آورد.

تأکید حضرت در تجربه و کارآزمودگی در میدان نبرد :

حضرت در پاسخ به فردی که می گفت : پسر ابوطالب افسری فداکار و سرداری رشید است؛ اما به علم و فن جنگ چندان آشنا نیست، فرمود:

« ای وای، من در بیست سالگی قدم در میدان پیکار گذاشتم و اکنون عمرم از شصت تجاوز کرده است. چگونه می توان تصور کرد که من هنوز در مسائل جنگ ناآزموده و تازه کار باشم. چهل سال است که به فنون نظامی آشنایی و سابقه دارم، آن من بودم که چهل نبرد نامی را در عهد پیامبر (ص) با طرح ها و نقشه های صحیح خود گشوده و پرچم پیروزی اسلام را بر بلندترین دژهای دشمن به اهتزاز در آوردم».

پس می‌توان به جرأت گفت تجربیات و آموزه‌های جنگی حضرت نه تنها در زمان عمر با برکت ایشان، بلکه پس از گذشت چهارده قرن هنوز مورد استفاده و با شرایط و تاکتیک‌های جنگی معاصر (کلاسیک) قابل تطبیق خواهد بود.

واژه دفاع :

دفاع از ماده دَفَعَ به معنای شدت دور کردن ، باز داشتن ، باز گشتن، چیزی را به طرفی فشار دادن و پس دادن می‌باشد.^۲

«دفاع» در اصطلاح نیز به معنی دور کردن حمله و هجوم نظامی دشمنان است و زمانی که فرد یا افرادی در مقابل هجوم و حمله دشمنان خود مقاومت و ایستادگی نمایند تا تهاجم آنان را دفع و دور نمایند، دفاع کرده‌اند.

قرآن کریم می‌فرماید :

« وَ لَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَ بِيَعٌ وَ صَلَوَاتٌ وَ مَسَاجِدٌ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا »^۱

«اگر خداوند بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نکند، دیرها و صومعه‌ها، معابد یهود و نصارا و مساجدی که نام خدا در آن بسیار برده می‌شود ویران می‌گردد».

فرهنگ دفاع :

اصولاً «فرهنگ دفاع» به شیوه‌های گوناگون رفتار انسان اطلاق می‌شود که در میدان عمل باید سرلوحه و الگوی حرکت او قرار گیرد یا به عبارت دیگر فرهنگ

۲- آخوندی ، محمدیان ، کمیلی - ص ۶۰

۳- (سوره حج آیه ۴۰)

دفاع، آثار هویت دفاعی انسان است که در مسیر و فعالیت خود قرار می‌گیرد، یک روانشناس می‌گوید: «رفتار عمومی افراد برخاسته از افکار آنان است». هدف در فرهنگ دفاع، ایجاد و تقویت انگیزه‌ی دفاع به منظور تحقق هویت دفاعی انسان است و این امر متأثر از عواملی است که مهمترین آنها عبارتند از :

۱- شجاعت :

شجاعت باید به عنوان یک اصل فراگیر و راهبر در جامعه عمومیت یابد؛ یعنی نترسیدن فرد از حوادث یا تهاجمات دشمن در هنگام مواجه شدن با عِدّه و عُدّه‌ی زیاد او، موجب ظهور هویت دفاعی انسان می‌گردد. این امر، در دفاع مقدس کشور عزیزمان نیز به طور ملموس مشاهده گردید. هر کس که شجاعت مقابله با دشمنان و کفار بعثی و حضور در جبهه‌های حق علیه باطل را دارا بود و توانست به گونه‌ای از کشورش و ارزش‌های انقلاب و دینی‌اش دفاع کند، خرسند و سرشار از رضایت بود و آنان که نتوانستند یا نخواستند، خجل و شرمسار گردیدند.

امیرمؤمنان U می‌فرماید :

«به خدا سوگند اگر عرب بر جنگ با من همراه شوند از ایشان رو برنگردانم».^۲

و یا رهبر کبیر انقلاب حضرت امام خمینی قدس سره می‌فرماید:

«اگر در مقابل دین ما بایستند در مقابل همه دنیای آنها خواهیم ایستاد»

۲- تکلیف پذیری :

۲- فیض الاسلام - نامه ۴۵ - ص ۱۶۵

عامل دیگری که در فرهنگ دفاع موجب تقویت انگیزه دفاعی می‌گردد، تکلیف‌پذیری است. یعنی روح مسئولیت و تعهد انسان، آن‌گونه قوی می‌شود که برای هر خدمت و فداکاری آماده باشد.

در فرهنگ دفاعی اسلام آن چیزی که تمام اعضا و جوارح انسان را برای دفاع در مقابل تهاجمات آماده می‌سازد، عنصر امر به معروف و نهی از منکر است.

از دیدگاه امیرالمؤمنین (ع):

همگانی شدن امر به معروف و نهی از منکر به عنوان عنصر شاخص فرهنگی در جامعه، موجب تقویت انگیزه‌ی دفاع و تسلیح افراد به سلاح جهاد می‌شود و امر به معروف و ناهی از منکر تمامی خصال خیر را دارا می‌باشد و کسی که از این امر سرباز زند و یا جامعه‌ای که از این مسأله دوری کند به هلاکت و نیستی نزدیک شود. ایشان می‌فرمایند:

« خداوند امر به معروف را برای اصلاح و ارشاد عوام و نهی از منکر را برای جلوگیری از عمل کم خردان قرار داده است».^۳

۳- دگرسازی:

هدف از حفظ ارزش‌های اسلام و حاکمیت شرع در جامعه، تربیت انسان‌های صالح و خداجوست که این امر در فرهنگ دفاعی جامعه به مراتب بیشتر مورد توجه است. چون برای تقویت بنیه دفاعی کشور، جذب و آموزش و سازماندهی نیروی مردمی، بسیار مهم است، پس یک نیروی هویت‌دار و با انگیزه با یک حرکت دو

۵- فیض الاسلام - حکمت ۲۲۵ - ص ۱۱۹۰

هدف را دنبال می‌کند، یعنی هم انسان می‌سازد و هم این که او را در دفاع از حریم مکتب و ارزش‌های والای اسلامی به کار می‌گیرد.

امیرمؤمنان علی (ع) می‌فرمایند:

« اگر خداوند به وسیله تو یک نفر را هدایت کند برای تو از دنیا و آنچه در دنیاست بهتر است^۴ ».

واژه جهاد :

واژه جهاد در فرهنگ معین به معنای کارزار کردن و جنگ کردن آمده است. چنانچه جهاد از جهد (به فتح جیم) باشد به معنی سختی و مشقت است و اگر از جهد (به ضم جیم) باشد به معنی توان و صرف نیروست ؛ یعنی نهایت سعی و تلاش و به کاربردن نیرو و توان در راه رسیدن به هدف.

جهاد به کاربردن تمام توان و طاقت و تحمل سختی‌ها و مشقت‌ها برای مقابله با دشمن می‌باشد. این کلمه بیشتر برای دفع دشمن به وسیله جنگ کردن است. جهاد گاهی وسعت یافته و شامل دفع هر چیز که به انسان ضرر می‌زند می‌شود. واژه جهاد هم معنای عام دارد و هم معنای خاص، هر گونه سختی و سعی و تلاش در امور فرهنگی، سیاسی، اقتصادی به معنای عام و کارزار با دشمن در میدان جنگ و مبارزه به معنای خاص آن اشاره دارد.

جهاد در اصطلاح شرع و فقه اسلامی به ایثار جان و مال در جنگ با دشمنان اسلام به منظور اعتلای پایگاه و جبهه اسلام در مقابل کفار و منافقین و اقامه شعایر دینی و ایمانی اطلاق می شود چنانچه در جواهر الکلام آمده است.

«الْجِهَادُ بَذْلُ النَّفْسِ وَالْمَالِ وَالْوُسْعِ فِي أَعْلَى كَلِمَةِ الْإِسْلَامِ وَأَقَامَهُ شَعَائِرُ الْإِيمَانِ»^۵

جهاد در حقوق عمومی اسلام عبارت است از مبارزه مسلمین با اجانب به منظور دعوت آنان به دین اسلام و یا به منظور دفاع از استقلال، حکومت اسلامی و مسلمین، همچنین مبارزه با شورشیان داخلی که قیام دسته جمعی و مسلحانه علیه حکومت قانونی اسلامی نموده اند.

قرآن کریم می فرماید :

« جَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ »

« در راه رضای خدا با دشمنان اسلام به طور کامل بجنگید و جهاد کنید ».^۶

پیشوای متقین امیرمؤمنان نیز می فرماید:

« الْجِهَادُ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَتَحَهُ اللَّهُ لِخَاصَّةِ أَوْلِيَائِهِ »

« جهاد یکی از درهای بهشت است که خداوند آن را برای دوستان مخصوص خود باز کرده است ».^۷

اقسام جهاد :

۷- آخوندی ، محمدیان ، کمیلی ص ۴۵

۸- سوره حج - آیه ۷۸

۹- فیض الاسلام - خطبه ۲۷ - ص ۹۴

در مکتب اسلام جهاد به معنای خاص خود، یعنی کارزار با دشمن در میدان مبارزه و نبرد با کافران و مشرکان خواهد بود. جهاد، تحمل سختی‌ها و به کارگیری تمام توان خود برای مقابله با دشمن به منظور استیلا و برافراشته شدن پرچم و جبهه اسلام و اقامه‌ی شعایر دینی می‌باشد. از نظر شرع و فقه اسلامی جهاد دارای اقسامی به شرح زیر است :

۱- جنگ و جهاد با کافران و مشرکان برای دعوت آنان به اسلام :

فقه‌ای اسلام این قسم جهاد و مبارزه با دشمن را مشروط به اذن امام عادل و برحق (یکی از ائمه معصوم علیهم‌السلام) یا به اجازه نایب امام که در این خصوص ولایت داشته باشد می‌دانند و آن را جهاد ابتدایی می‌نامند.

۲- جهاد دفاعی :

این قسم جهاد در صورتی است که دشمنان اسلام به جامعه‌ی مسلمانان حمله و تهاجم نمایند. در این صورت مسلمانان برای حفظ مال، ناموس، دین و مرزهای خود با دشمن به مقابله و پیکار بر می‌خیزند و شر دشمن را دفع و امنیت را به جامعه مسلمین برمی‌گردانند. جهاد دفاعی مشروط به اذن امام علیه‌السلام نیست و بر هر مسلمان واجب می‌گردد؛ چنانچه رهبر فقید انقلاب حضرت امام خمینی رحمه‌الله علیه می‌فرمایند:

«هر گاه دشمن بر سرزمین مسلمانان یا به مرزهای آنان هجوم آورد که ترس از بین رفتن اصل اسلام و جامعه اسلامی از آن می‌رود، بر همه مسلمانان واجب است با هر وسیله ممکن به دفاع برخیزند و در این راه از بذل جان و مال دریغ نکنند. در این مورد حضور امام و اذن او یا اذن نایب خاص و یا

نایب عام آن حضرت شرط نیست بلکه بر هر مکلفی با هر وسیله‌ای بدون قید و شرط دفاع واجب است.^۸

۳- جنگ بابغاه، یا کسانی که بر امام علیه‌السلام و حکومت اسلامی شوریده‌اند.

دیدگاه و اندیشه دفاعی امام ۷:

امام علی‌بن ابی‌طالب ۷ دیدگاه و اندیشه دفاعی خویش را در خطبه ۱۷۱ چنین بیان می‌فرماید:

«إِذَا حَضَرُوهُ فَلَمْ يُنْكِرُوا وَلَمْ يُدْفِعُوا عَنْهُ بِلِسَانٍ وَلَا يَدٍ دَعَا مَا أَنَّهُمْ قَدْ قَتَلُوا مِنَ الْمُسْلِمِينَ مِثْلَ الْعِدَّةِ الَّتِي دَخَلُوا بِهَا عَلَيْهِمْ»^۹

حضرت در این عبارت مشی دفاع و فلسفه آن را در رویکرد جامع و مبتنی بر دفاع از مظلوم و مبارزه با سرکشان و متجاوزین، با پنج هدف بیان داشته است:

- ۱- دفاع برای جلوگیری از ریخته شدن خون و خونریزی.
- ۲- مبارزه با قاتلان و از بین بردن کسانی که دستشان به خون بی‌گناهان آلوده است.
- ۳- حمایت از انسان‌های بی‌گناه و دفاع از بی‌پناهان، کسانی که قدرت مانور برای تأمین امنیت خودشان ندارند.
- ۴- جلوگیری از تهاجم مهاجمان بی‌پروا و کسانی که حاضر نیستند با زبان منطق دست از هجمه و تجاوز خودشان بردارند.

۱۰- تحریرالوسیله - ج ۱ - ص ۲۸۵

۱۱- فیض‌الاسلام - خطبه ۱۷۱ - ص ۵۵۶

۵- انتقام از قاتلان و کسانی که خون مظلومان را به ناحق ریخته‌اند.

حقیقت دفاع از مظلوم و دفع شرّ ظالم و انتقام از قاتلان سرکش که خون مظلومی را به ناحق ریخته‌اند در قالب یک نظام دفاعی و یک دفاع نظامی آمده است. امام ۷ در پی حادثه و توطئه‌ی جمل، در خصوص خونریزی و کشته شدن احتمالی بی‌گناهان توسط اصحاب جمل چنین می‌فرماید:

«فَوَاللَّهِ لَمْ يُصَيَّبُوا مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا رَجُلًا وَاحِدًا مَتَعَمِدِينَ لِقَتْلِهِ بِلا جُرْمٍ جَرَّةٌ لِحَلٍّ لِي قَتْلُ ذَلِكَ الْجَيْشِ كُلِّهِ»^{۱۰}

«سوگند به خدا اگر فقط یک نفر مسلمان هم به صورت عمدی توسط اینها (اصحاب جمل) کشته می‌شد هر آینه بر من (خلیفه مسلمین) حلال بود که تمامی این لشکر را بکشم».

حقیقت و ضرورت دفاع نیز در این جمله کاملاً هویدا است. کشته شدن یک مسلمان بی‌گناه، مجوزی به رهبر مسلمین می‌دهد که برای خونخواهی و حمایت از او، تمامی لشکر دشمن را از بین ببرد و نابود کند.

امام خمینی رهبر کبیر انقلاب اسلامی نیز در خصوص دفاع از حقوق مظلومان و بی‌گناهان، هدف و انگیزه انجام دفاع را چنین بیان می‌نماید:

«هدف دفاع باید حق باشد، اگر انگیزه و نیت مدافعین غیر خدا باشد دفاع ابتری است، اگر میلیون‌ها هم سود داشته باشد، پیشروی و پیروزی هم داشته باشد هیچ ارزشی ندارد».^{۱۱}

و یا می‌فرماید:

۱۲- فیض الاسلام - خطبه ۱۷۱ - ص ۵۵۶

۱۳- صحیفه نور - ج ۲ - ص ۲۴۴

«در مسیر دفاع نه ظالم باشید، نه مظلوم، ما تحت رهبری اسلام می‌خواهیم این دو کلمه را اجرا کنیم نه ظالم باشید و نه مظلوم».^{۱۲}

پس در تجاوز و دفاع، حق و باطل مطرح است و این عنصر در دفاع باید کاملاً روشن و مشخص باشد. کسی که از مظلوم و بی‌گناهان برای حق و حقیقت دفاع می‌نماید نباید از ظالم و متجاوز خوفی داشته باشد و از نتیجه کار وحشت کند. اگر نیت از دفاع «كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَ كَلِمَةُ الظَّالِمِينَ هِيَ السُّفْلَى»^{۱۳} باشد، باید با شجاعت و بدون هیچ‌گونه تردیدی به سپاه دشمن هجوم برد و حق مظلوم را از ظالم گرفته، احیای حق نماید. جامعه‌ی انقلابی و هدف‌دار که پرچم مخالفت با استکبار جهانی و صهیونیسم بین‌الملل را برافراشته است و در پیشبرد اهداف و آرمان‌های خویش از هر گونه فداکاری دریغ نمی‌کند، باید این اصل را به عنوان یک قاعده بدیهی و مسلم بپذیرد که دشمن هر لحظه ممکن است به او حمله کند و در صورت تهاجم دشمنان به حریم کشور و احساس تهدید منافع و منابع حیاتی خویش توان جنگی نمایان و مردانه را از خویش بروز دهد و ذلت و خواری را از خود برهاند. او باید با شجاعت و شرافت به تعبیر حضرت، شمشیرهای خود را از خون دشمنان سیراب کند. چرا که در آن هنگام و با نبرد دلاورانه خود زندگانی حقیقی و دائم را برای خود فراهم می‌نماید؛ اما با پذیرش ذلت و خواری، به مرگ حقیقی تن خواهد داد. اگر انسان حقیقت زندگی را یافت و به آنچه مقتضای زندگی خداپسندانه است عمل کرد ولو این‌که یک‌روز هم زندگی او دوام نیابد، او در تاریخ حقیقتی جاودانه خواهد بود. اما اگر حقیقت زندگی را پیدا نکرد حتی اگر چند سال نیز عمر کند در

۱۴- صحیفه نور - ج ۱۴ - ص ۶۶

۱۵- فیض الاسلام - کلام ۳۶۵ - ص ۱۲۶۲

واقعۀ مُرده‌ای است که کفن و دفن او مدتی به تأخیر افتاده است. بنابراین انگیزه‌ی دفاعی و خواست جامعه برای دفاع در مقابل دشمن، باید با شجاعت اخلاقی تقویت شود تا دفاع در جامعه اصلی فراگیر و همگانی گردد.

امام U در خطبه ۶۵ نهج البلاغه در آداب جنگ به اصحاب و مسلمانان می‌فرماید: «ای گروه مسلمانان در مقابله با دشمن، خوف و ترس را شعار خود نسازید. وقار و آرامش را رویه خویش قرار دهید و از روبرو شدن با دشمن پرهیز نکنید. زرهی کامل بپوشید و شمشیرها را در غلاف پیش از بیرون آوردن بجنابانید و به دشمن با گوشه‌ی چشم و خشمناک بنگرید. به جانب چپ و راست شمشیر بزنید (توجه به جناحین جبهه)، به طرف دشمن پیشروی کنید و خود را به او نزدیک نمایید، از فرار و گریختن شرم نمایید. زیرا فرار، ننگ برای اعقاب است و فرزندان شما را سرزنش خواهند کرد».^{۱۴}

این مسأله بدیهی است که هر جنگ چه تهاجمی باشد و چه تدافعی، دارای اصول خاص مربوط به خود است و تاکتیک‌ها و تکنیک‌های مورد نظر فرماندهان، در آن به اجرا گذاشته خواهد شد. امروزه نیز جنگ‌ها از اصول، تاکتیک و روش‌هایی پیروی می‌کنند که مدنظر طراحان و فرماندهان آنهاست و اغماض از آنها می‌تواند سرنوشت جنگ را تغییر دهد. اصول جنگی که امروزه نیز مطرح است (در بُعد دفاع و تهاجم) مبتنی بر ملاحظات است که برای طرح‌ریزی و هدایت نیروها در میدان نبرد

۱۶- فیض الاسلام - خطبه ۶۵ ص ۱۵۸

باید از آن بهره‌گرفت و هر کدام را در زمان و مکان مناسب به کار بست. پیروزی و یا شکست در جنگ متأثر از همین ملاحظات و عوامل تعیین‌کننده در جنگ و دفاع می‌باشد.

اینک دیدگاه‌های امام علی‌بن ابی‌طالب (ع) را در عرصه نبرد با دشمنان و کاربرد تاکتیک‌های دفاعی ایشان در جنگ، تطبیق آن با ملاحظات رزم پدافندی (دفاعی) نبردهای عصر حاضر، به نظاره خواهیم نشست و به این موضوع که ایشان به عنوان یک فرمانده آگاه، دانا و مصمم در تصمیم‌گیری و مقابله با دشمن، با تأکید بر استفاده از ملاحظات مهم و ضروری دفاع در میدانهای نبرد حاضر می‌شده واقف می‌گردیم.

پدافند (دفاع) :

«پدافند» در لغت به معنای دفاع و مقاومت در مقابل هجوم یا نیروی دشمن می‌باشد.

تعریف اصطلاحی پدافند :

«پدافند عبارت است از هر گونه عملی که با استفاده از کلیه وسایل و امکانات موجود به منظور جلوگیری و مقاومت در مقابل پیشروی دشمن و انهدام نیروهای تک‌کننده انجام می‌شود».^{۱۵}

ملاحظات عمده در پدافند (دفاع) :

ملاحظات عمده‌ای که در طرح‌ریزی و اجرای پدافند در نظر گرفته می‌شود بر روی اوضاع گوناگون، اثر یکسان ندارد و هیچ یک از آنها را نمی‌توان دائماً به طور یکنواخت به کار برد و بنابر تشخیص فرماندهان و ضرورت میدان جنگ، که هر یک

۱۷- جمعی از اساتید - ص ۱

از آنها تا چه حدی در طرح‌ریزی و عملیات پدافندی مؤثر خواهند بود، به کارگیری خواهند شد. این ملاحظات عبارتند از:

۱- استفاده صحیح از زمین:

اطلاع از وضع زمین و شناسایی جنبه‌های تاکتیکی و نظامی آن (میدان دید و تیر، اختفا و پوشش، موانع، عوارض حساس و معابر وصولی در منطقه دفاع و پدافندی) و بررسی تأثیرات جو بر زمین، می‌تواند فرماندهان را در حداکثر بهره‌برداری از زمین، برای تهیه مواضع دفاعی و هدایت مقاومت و دفاع کمک نماید.

حضرت در نامه‌ای موارد زیر را به لشگر اعزامی خویش سفارش و توصیه می‌نماید:

«فَإِذَا نَزَلْتُمْ بَعْدُ أَوْ نَزَلَ بِكُمْ فَلْيَكُنْ مَعْسَكُكُمْ فِي قُبُلِ الْأَشْرَافِ، أَوْ سِفَاحِ الْجِبَالِ، أَوْ أَثْنَاءِ الْأَنْهَارِ، كَيْمَا يَكُونَ لَكُمْ رِءَاءٌ وَ دُونَكُمْ مَرَدًّا»

«هر گاه به دشمنی برخورد کردید و یا دشمن به شما برخورد کرد (مقابله با

دشمن)، باید لشگرگاه شما در جاهای بلند (تپه‌ها) یا دامنه کوه‌ها، یا کنار

رودخانه‌ها (برای حفظ جناحین) باشد تا به شما کمک کند و از دسترسی آنها

(دشمن) به مواضع و لشگرگاه شما جلوگیری شود».^{۱۶}

مسأله‌ی استفاده از زمین و عوارض طبیعی و مصنوعی آن در جنگ، موضوعی

است که هر رزمنده و فرماندهی را در ایجاد شرایط مناسب دفاعی کمک کرده،

می‌تواند تهاجم دشمن برای دستیابی به یک پیروزی را به شکست مبدل نماید.

همچنین نیروهای مدافع را در انهدام بیشتر دشمن و نابودی لشگر او موفق گردانند.

استفاده از نقاط و مناطق برجسته‌ی منطقه‌ی عملیاتی و بهره جستن از آن در

۱۸- فیض الاسلام - نامه ۱۱ - ص ۸۵۴

جنگ‌های بدر (چاه آب)، احد (تنگه دره)، احزاب (خندق در اطراف مدینه) نیز توسط فرماندهان درگیر، در این جنگها قابل توجه می‌باشد.

۲- تأمین :

عبارت است از اقداماتی که برای اجتناب از غافلگیری و همچنین محروم ساختن دشمن از اخبار و اطلاعات مربوط به طرح‌های پدافندی (دفاعی) به عمل می‌آید. اجرای دقیق تأمین و طرح‌های امنیتی در عرصه نبرد با دشمن، موجب جلوگیری از کشف طرح‌های دفاعی نیروهای خودی توسط دشمن و حفاظت از پهلوها (جناحین)، عقب لشکرگاه و مواضع دفاعی خواهد شد.

حضرت برای دفاع و ایجاد تأمین در هنگام نبرد و بر طرف کردن تهدید دشمن از اطراف در آداب جنگ می‌فرماید :

«... وَ اطْعَنُوا الشَّرَّ وَ ...»

« و به جانب چپ و راست نیزه بزنید (اطراف را بپایید و مراقب باشید که شاید قسمتی از دشمن در کمین نشسته باشد و از چپ یا راست به شما حمله نماید)».^{۱۷}

یا در سفارش و وصیت به لشکریان خود می‌فرماید:

«وَاجْعَلُوا لَكُمْ رُقَبَاءَ فِي صِيَاصِ الْجِبَالِ وَمَنَاكِبِ الْهَضَابِ»

«به هنگام جنگ و درگیری (اگر در پناه کوه‌ها باشد) دیده‌بان‌هایی بر کوه‌ها و بلندیها گمارده، مراقب غافلگیری دشمن باشید تا به سوی شما نیاید. از آنجا

۱۹- فیض الاسلام - خطبه ۶۵ - ص ۱۵۸

(محلّی) که می‌ترسید، یا از جایی که از آن ایمن هستید که دشمن نمی‌آید چه بسا ناگهان بیاید».^{۱۸}

در جنگ‌های امروزی و به خصوص جنگ‌های اخیر، استفاده از اصل غافلگیری و ایجاد غفلت در دشمن برای تضعیف مواضع پدافندی و شکست او در مقابله با تهاجم، امری متداول است و هرگاه موفق شویم در تهاجم خود، اطلاعات غیر واقع به دشمن بدهیم و هوشیاری نیروهای مدافع وی را بین ببریم، می‌توانیم امنیت او را مختل نماییم.

۳- پشتیبانی متقابل :

آرایش نیروها و پشتیبانی آتش در عرض و عمق منطقه پدافندی، باید بگونه‌ای باشد که برای انجام مأموریت، امکان پشتیبانی متقابل را فراهم نماید. در مناطق پدافندی بین خطوط دفاعی، (یگان‌های پدافند کننده) نباید شکاف و فاصله به وجود آید. وجود این فواصل، پشتیبانی متقابل را مشکل می‌سازد و برای کنترل این مناطق باید از روش‌های گشت‌زنی، موانع و آتش‌های طرح‌ریزی شده و سنگرهای تأمینی استفاده نمود.

حضرت امیر U، در دفاع و پشتیبانی از یکدیگر هنگام هجوم و حمله دشمن به رزمندگان و سنگرهای دفاعی آنان و استفاده از قدرت نیروی انسانی و آتش (شمشیرها و نیزه‌ها) یکدیگر می‌فرماید:

« وَ أَيْ أَمْرِي مِنْكُمْ أَحْسَنُ مِنْ نَفْسِهِ رِبَاطَهُ جَاشٍ عِنْدَ اللَّقَاءِ، وَ رَأْيٍ مِنْ أَحَدٍ مِنْ إِخْوَانِهِ فَشَلًّا، فَلْيَذُبْ عَنْ أَخِيهِ بِفَضْلِ بَخْدَتِهِ الَّتِي فُضِّلَ بِهَا عَلَيْهِ كَمَا يَذُبُّ عَنْ نَفْسِهِ، فَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُ مِثْلَهُ »

۲۰- فیض الاسلام - نامه ۱۱ - ص ۸۵۴

می‌فرمایند:

«هر مردی از شما (یا هر گروهی) به هنگام ملاقات (روبه‌رو شدن، درگیر شدن) با دشمن، قوت قلب (دلیری) در خود احساس کند و در یکی از برادرانش خوف و ترس را مشاهده نماید، باید به سبب برتری و دلیری که خداوند به او عطا فرموده است، دشمن را از برادرش دور نماید، همان‌طور که از خود و مواضع خود دفاع می‌کند و دشمن را دفع می‌نماید. پس نگویند به من چه؟ هر کس باید از خود دفاع کند و سزاوار است که دشمن بر ترسناک (ضعیف) مسلط گردد. زیرا اگر خواست خدا بود او را هم شجاع و ترس مانند او قرار می‌داد. پس چون او را دلیر نمود، به شکرانه این نعمت عظیم باید به وظیفه خود عمل نماید؛ یعنی برای جلوگیری از هجوم دشمن بر شخص ناتوان و ترسنده قیام کند».^{۱۹}

حضرت در جنگ جمل در مقابله با لشکر عایشه و طلحه و زبیر، حدود بیست هزار نیروی رزمنده خود را به گونه‌ای آرایش داد تا پشتیبانی از یکدیگر را در جناح راست و چپ و عقب و جلو انجام دهند و هر یک از این مواضع و جناح‌ها اگر با خطری یا تهدیدی روبه‌رو گشت از قدرت و سیطره جناح دیگر بهره‌مند گردد. حضرت در سرزنش اصحاب و یاران خود که به واسطه ترس از مرگ، به یاری برادران رزمنده خود نرفته‌اند و در زمان سختی و بلا آنها را تنها گذارده‌اند می‌فرماید:

«إِنَّ الْمَوْتَ طَالِبٌ حَيْثُ، لَا يَفُوتُهُ الْمُقِيمُ، وَلَا يُعْجِزُهُ الْهَارِبُ»

۲۱- فیض الاسلام - خطبه ۱۲۲ - ص ۳۸۰

«(مرگ همه را طلب می کند ، نه ایستادگی کننده در جنگ ، آن را از دست می دهد و نه فرار کننده ، آن را ناتوان می گرداند از چنگش بیرون نرفته و گریزان از آن ، آن را عاجز و ناتوان نمی گرداند)»^{۲۰}

۴- پدافند دور تا دور :

پدافند کننده و مدافع ، باید بایستی قادر باشد که هجوم دشمن را از هر سمت که اجرا شد دفع نماید و با نیروهای نفوذ کننده مقابله نماید؛ گرچه عمل پدافند در جنگ های کلاسیک در جهت مشخص (جلو) سازمان داده می شود ، در مقابل جنگ های پارتیزانی و چریکی و هجوم نیروهای متحرک هوایی از یک جهت مشخص انجام نمی شود و ممکن است از جهات مختلف به مواضع پدافندی حمله شود. به کارگیری نیروهای احتیاط و ایجاد تأمین در عقب مواضع خودی، موجب می گردد تا میزان آمادگی دفاعی در مقابل دشمن افزایش یابد و دشمن را از دستیابی به اهداف خود ناکام سازد.

حضرت نیز در این امر تأکید دارند و در وصیت و سفارش به لشکریان خود در آداب جنگ چنین می فرمایند:

«وَلْتَكُنْ مَقَاتِلُكُمْ مِنْ وَجْهِ وَاحِدٍ أَوْ اثْنَيْنِ وَ...»

« باید جنگ شما با دشمن از یک سو یا دو سو باشد (زیرا لازمه جنگیدن با دشمن از چند طرف ، باعث پراکندگی و ضعف و شکست او می باشد) و در

۲۲- فیض الاسلام - خطبه ۱۲۳ - ص ۳۸۱

ادامه می‌فرماید: برای خودتان در بلندی و تپه‌ها پاسبانان و دیده‌بان قرار دهید تا دشمن به طرف شما نیاید و غافلگیر نشوید.^{۲۱}

در جای دیگر می‌فرمایند:

«... أَطْعِنُوا الشَّرَّ، نَافِحُوا بِالطُّبَا»

«ضربه زدن با شمشیر و جنگیدن از چپ و راست استفاده از تیزی آن می‌تواند دشمن را از آسیب‌رساندن به لشکرگاه خودی در امان نگه دارد».^{۲۲}

همچنین در خصوص تحرک و تعویض مواضع دفاعی در هنگام هجوم دشمن به افراد یا مواضع دفاعی (فرد یا گروه در حال دفاع) چنین فرموده است:

«وَالْتَوُوا فِي أَطْرَافِ الرَّمَاكِ، فَإِنَّهُ أَمْرٌ لِلْأَسْنَةِ»^{۲۳}

«در اطراف نیزه‌ها پیچ و خم داشته باشید (موقعی که نیزه به طرف دشمن می‌زنید خود را کوتاه و بلند نمایید) یا در موقعی که دشمن به طرف شما حواله می‌کند (هجوم می‌کند)، خود را دور نمایید؛ زیرا زدن نیزه‌ها (دفاع) به این طریق مؤثرتر است از فرود آوردن آنها بدون پیچ و خم که اثر کمتری در طرف مقابل دارد».

حضرت در تدوین و تنظیم تاکتیک‌های جنگی و دفاع مؤثر در مقابل تهاجم دشمن، تحرک و سرعت عمل را برای رزمندگان و حفظ آمادگی (محورهای تهاجمی

۲۳- فیض الاسلام - نامه ۱۱ - ص ۸۵۴

۲۴- فیض الاسلام - خطبه ۱۱۵ - ص ۱۵۸

۲۵- فیض الاسلام - خطبه ۱۲۴ - ص ۳۸۴

دشمن) برای مقابله با او را از مهمترین مسائل می‌داند. به طوری که در سازماندهی و آرایش نیروهایش همیشه به جناح لشکرگاه خود اهمیت داده و نیروی مقتدر و متحرکی را برای حضور و دفاع، از جناح‌های چپ و راست و عقب لشکر قرار می‌داد و برای حفظ آن قسمت سفارش می‌نمود.

۵- پدافند در عمق :

فرماندهان به منظور کنترل عوارض حساس و مهم منطقه دفاعی، باید نیروها و سلاح‌های خود را در عمق گسترش دهند، بدین منظور نیروها باید طوری آرایش یابند که از امکانات موجود، بهره‌برداری کنند و ضمن طرح‌ریزی دقیق آتش‌ها، نسبت به خطرات احتمالی، اقدام به نگهداری نیروی احتیاط قوی و متحرک نمایند و از ارتباط و مخابرات مناسبی، برای کنترل و هدایت نیروها برخوردار باشند. فرماندهان با قرار دادن عناصری از نیروهای خود در مواضع جلو و ایجاد مواضع سد کننده روی عوارض حساس در عقب منطقه و قرار دادن جنگ‌افزارهای پشتیبانی در عمق، باید اصول پدافند در عمق را رعایت نمایند.

هر نیروی نظامی که با دشمن روبرو می‌گردد، در صف آرایی خود متناسب با سازمان دشمن، منطقه نبرد، تعداد نفرات خود و دشمن، تاکتیک و شیوه‌های جنگی خود را تعیین و لشکر را سازماندهی می‌نماید. در این صورت می‌تواند هجوم دشمن را سد نماید و از شکست خود و نیروهایش جلوگیری کند.

حضرت امیر U در این مورد می‌فرمایند:

«فَقَدِّمُوا الدَّارِعَ، وَ آخِرُوا الْحَاسِرَ، وَعَضُّوا عَلَى الْأَضْرَاسِ، فَإِنَّهُ أَنْبَى لِلسُّيُوفِ
عَنِ الْهَامِ»^{۲۴}

۲۶- فیض الاسلام - خطبه ۱۲۴ - ص ۳۸۴

«(چون در کارزار با دشمن روبرو شدید) پس زره‌دار را جلو قرار دهید، بی زره را در عقب و دندان‌ها را بر هم بفشارید (در جنگ ثبات قدم داشته و سختی‌ها را بر خود هموار کنید) زیرا استقامت در جنگ، شمشیرها را از سرها بیشتر دور می‌کند (تحمل سختی‌ها در جنگ و کارزار بیش از هر تدبیری دیگر برای به دست آوردن پیروزی و فتح بهتر است)».

در خطبه ۱۰۷ نهج‌البلاغه نیز بعد از پیروزی که نصیب یارانش بر اثر شجاعت و همت آنان گردیده بود فرمودند:

«دواصل است که رعایت آن در جنگ، شما را پیروز کرد و طعم خوش پیروزی را در کامتان فرو ریخت. اصل نخست، نظام کر و فرّ (یا به عبارت دیگر جنگ و گریز) که ابتدا رانده شدید و به عقب رفتید (عقب‌نشینی اختیاری) و دوباره دست به حمله زدید و عملیات تهاجمی انجام دادید. اصل دوم این که با یک یورش و هجوم همه جانبه، آرایش سپاه دشمن را بر هم زدید و این به دلیل نبود عمق در سپاه دشمن و عمیق نبودن لایه‌های دفاعی آنان بود، چنانکه هنگام فرار با دست خود یکدیگر را به هلاکت می‌رساندند».^{۲۵}

۶- قابلیت انعطاف :

فرماندهان که در مواضع پدافندی قرار می‌گیرند، باید طرح‌های دفاعی (پدافندی) خود را به گونه‌ای تهیه نمایند تا قابلیت عکس‌العمل سریع در مقابل نقاط ضعف یا اشتباهات تاکتیکی دشمن وجود داشته باشد و بتوان از آن به بهترین وجهی

۲۷- فیض الاسلام - خطبه ۱۰۷ - ص ۳۲۰

بهره‌برداری نمود. انعطاف داشتن و استفاده از نقاط ضعف دشمن و در حقیقت استفاده از تاکتیک مناسب برای هدایت کردن جنگ، مسأله‌ای است که از ایجاد خسارات و تلفات جلوگیری کرده، با کمترین هزینه ضربه‌های سخت به دشمن وارد می‌گردد. تغییر تاکتیک در استفاده از زمان و مکان برای جنگیدن، موجب فریب دشمن و اتخاذ تصمیماتی می‌گردد که می‌تواند وضعیت صحنه‌ی نبرد و جنگ را کاملاً متفاوت و متغیر گرداند و چه بسا شرایطی به وجود آید که این شرایط بدون جنگ و خونریزی، پیروزی را به لشکرگاه خودی به ارمغان آورد.

حضرت در این خصوص نیز یارانش را به انعطاف در ایجاد رابطه و یا جنگ با دشمن موعظه می‌نماید و می‌فرماید:

«وَلَا تَدْفَعَنَّ صَلْحاً دَعَاكَ إِلَيْهِ عَدُوُّكَ وَ اللَّهُ فِيهِ رِضًى»^{۲۶}

« از پیشنهاد صلح دشمن، به هنگامی که به مصلحت مسلمانان و در جهت رضای خدا است روی متاب».

و یا می‌فرماید:

« إِذَا قَدَرْتَ عَلَى عَدُوِّكَ فَاجْعَلِ الْعَفْوَ عَنْهُ شُكْرًا لِلْقُدْرَةِ عَلَيْهِ »^{۲۷}

«گذشت از دشمن به هنگام قدرت و عفو او در اوج اقتدار و توان رزمی نیز از آداب جنگ و شکرانه پیروزی است».

امام اول شیعیان در نصیحت و وصیت به فرزند عزیزش حضرت امام حسن مجتبی علیه‌السلام در خصوص انعطاف‌پذیری می‌فرماید:

۲۸- شهیدی - نامه ۵۳ - ص ۳۳۸

۲۹- دشتی - حکمت ۱۱ - ص ۶۲۵

فرزندم هنگام زد و خورد با دشمن میانه‌رو باش و منعطف.

«لَا تَدْعُونَ إِلَىٰ مُبَارَزَةٍ وَإِنْ دُعِيتَ إِلَيْهَا فَاجِبْ، فَإِنَّ الدَّاعِيَ بَاغٍ وَالْبَاغِي مَضْرُوعٌ»^{۲۸}

«ای فرزندم باید کسی را به مبارزه نخوانی و اگر تو را به آن دعوت کردند (به عنوان دفاع) بپذیر و اجابت کن و بیرون رو، زیرا خواننده به جنگ، ستمکار است (چون از حد تجاوز و تهور و بی‌باکی کرده و از عدل و درستکاری دست برداشته است این کار ستمگری و دشمنی است) ستمگر و ستمکار همیشه بر خاک افتاده است».

همچنین درباره ارتباط و معاشرت با دوست و دشمن و تعادل در برخوردها برای دفاع از حیثیت و توان و قدرت خود می‌فرماید:

«أَحِبُّ حَبِيبَكَ هَوْنًا، عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا، وَأَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا، عَسَىٰ أَنْ تَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا»^{۲۹}

«دوست خود را دوست بدار به اندازه‌ای که تجاوز در آن نباشد (در دوستی افراط مکن و همه اسرار خود را بر او فاش مکن)، شاید روزی از روزها دشمنت گردد و پشیمان شوی. دشمنت را دشمن دار از روی میانه‌روی (پرده دری مکن)، شاید روزی از روزها دوستت گردد و شرمنده شوی».

همچنین ایشان در خصوص اعتدال، میانه‌روی و انعطاف پذیری، اندیشه‌اش را چنین بیان می‌کند:

۳۰- فیض الاسلام - حکمت ۲۲۵ - ص ۱۱۹۰

۳۱- فیض الاسلام - حکمت ۲۶۰ - ص ۱۲۱۶

«در میدان نبرد بسیار افتد که نیروی دشمن، سفره‌ی صلح اندازد و پرچم دوستی و آشنایی برافرازد، همین که مطابق آزمایش‌های سیاسی، به راستی گفتار دشمن اعتماد کردی و رضای خدا و مصلحت کشور را در صلح یافتی، بی درنگ صلح کن؛ زیرا صلح هر چه باشد از جنگ و خونریزی ستوده‌تر است».^{۳۰}

۷- حداکثر استفاده از عملیات آفندی :

فرماندهان با اجرای عملیات‌های آفندی و هجومی به لشکرگاه دشمن (دستبرد، تاخت، ایزدایی) می‌توانند روحیه آفندی را در نیروهای خود حفظ نمایند. حفظ و بالا بردن روحیه آفندی و تهاجمی هر لشکر و سپاه (یگان‌های نظامی) به بالا بودن روحیه‌ی فرماندهی آن یگان بستگی دارد. به دست آوردن ابتکار عمل و ایجاد تحرک و بالندگی، در بین نیروهای پدافندی از جمله مسائلی است که می‌تواند دفاع در مقابل دشمن را تقویت کند. یک فرمانده زیرک و کاردان برای ایجاد روحیه و پویایی در لشکر و سپاهیان‌ش باید از شیوه‌ها و اعمال تحریک کننده استفاده نماید. یکی از راه‌های مؤثر در به وجود آوردن روحیه مناسب در افراد رزمنده برای رسیدن به اهداف والا در جنگ و تقویت ایستادگی و مقاومت در مقابل دشمنان، استفاده از عملیات‌های آفندی و تهاجمی علیه دشمن است. این حرکت، قدرت و توان رزمی سپاهیان را افزایش، دشمن را ضعیف و خوار، وضعیت و شرایط حاکم بر جبهه را به نفع نیروهای خودی تغییر می‌دهد.

امام U درباره انجام حرکات و عملیات‌های تهاجمی و آفند به دشمن و ترغیب اصحاب و یاران خود در حمله به مواضع دشمن می‌فرماید:

«لَا تَشْدَنْ عَلَيْكُمْ فِرَّةً بَعْدَهَا كَرَّةٌ وَلَا جَوْلَةً بَعْدَهَا حَمَلَةٌ وَأَعْطُوا السُّيُوفَ حُقُوقَهَا وَطَلَّوْا يَدِ جُنُوبٍ مَصَارِعَهَا»

«عقب‌نشینی که مقدمه هجوم دیگری است (عقب‌نشینی تاکتیکی) و ایستادگی که حمله در پی دارد نگرانتان نسازد. حق شمشیرها را ادا کنید و پشت دشمن را (با حمله و آفند) به خاک بمالید.^{۳۱}»

یا در جای دیگر می‌فرمایند: (در حمله به خیمه‌گاه معاویه)

«فَاضْرِبُوا ثَبَجَهُ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ كَامِنٌ فِي كِسْرِهِ»

«به سختی (با شدت) حمله کنید و به قلب آنها هجوم برید که شیطان در کنار آن پنهان شده است».^{۳۲}

و در همان خطبه نیز می‌فرماید:

«... وَ عَلَيْكُمْ لِهَذَا السَّوَادِ الْأَعْظَمِ»

«این لشکر انبوه، و این خیمه‌های طناب افکنده در هم را هدف حمله خود سازید»

حضرت درباره دفع شر از حریم مسلمین و کوتاه کردن دست متجاوزین، به واسطه انجام عملیات آفندی و هجوم به شر و پلیدی تأکید می‌نماید و می‌فرماید:

«رُدُّوا الْحَجَرَ مِنْ حَيْثُ جَاءَ فَإِنَّ الشَّرَّ لَا يَدْفَعُهُ إِلَّا الشَّرُّ»

۳۳- دشتی - نامه ۱۶ - ص ۴۹۶

۳۴- دشتی - خطبه ۶۶ - ص ۱۱۶

« سنگ را (تهدید) به جایی که از آن آمده باز باید برگرداند، که شر را جز با شر نتوان پاسخ داد».^{۳۳}

بدی را با بدی و مانند خود آن باید کیفر داد؛ تا جایی که از حدود تجاوز نکند و بر خلاف دستور دین نباشد؛ زیرا شر و بدی را جز با شر نمی‌توان از بین برد. این جایی است که گذشت و بردباری سود ندهد بلکه به ضرر و زیان ما باشد. این گونه عقیده و نظر بسیار متعادل است؛ زیرا در مقابل حمله و تهاجم دشمن باید هجوم کرد و امکانات و توانمندی او را از بین برد تا او و دیگران هرگز جرأت تجاوز به حریم کشور و نوامیس ما را به مخیله‌ی خود راه ندهند. این جمله خیلی با معناست، سنگ را از هر طرف آمده همان سنگ را پاسخ دهید. حقیقت دفاع در مقابل تهاجم همین عبارت است؛ یعنی سنگ در مقابل سنگ، سنگ سیاسی (تهاجم سیاسی) را با سنگ سیاسی و سنگ فرهنگی را با سنگ فرهنگی و سنگ اعتقادی را با سنگ اعتقادی باید جواب داد. این مرامنامه‌ی حضرت امیر U است، بعضی‌ها فکر می‌کنند این گونه عمل کردن و پاسخگویی موجب خشونت در جامعه می‌گردد؛ حال آن‌که اتفاقاً ایجاد صلح و ثبات و امنیت در جامعه می‌نماید، چون اگر به متجاوز جواب قاطع و سخت داده نشود، متجاوز جری‌تر می‌شود و آن وقت دیگر قدرت برای ایستادگی و مقابله با آن تجاوز و متجاوز از بین می‌رود و یا نیاز به قدرت برتر و توان بالاتری می‌باشد. پس دفاع، سنگی است (تهاجمی است) در مقابل سنگی که به عرض و آبروی دین و فرهنگ و هستی یک جامعه ضربه می‌زند. دفاع یک مقوله چند بعدی است، یک مسأله عقلی است، یک امری است که حیوانات هم وقتی بخواهند خود را حفظ کنند، به دشمن خود هجوم می‌برند و این یک امر طبیعی است. در این مقطع زمانی هم که

استکبار جهانی به سرکردگی آمریکا و صهیونیسم بین‌الملل به کشورهای اسلامی (افغانستان، عراق و ...) حمله نظامی گسترده‌ای را شروع کرده است و حریم اسلام و مسلمین را مورد تعرض قرار داده و قصد نابود کردن و محو آثار اسلامی و ارزش‌های مکتب توحیدی را دارد، برای هر مسلمان متعهد، آگاه و شجاع دفاع در مقابل تهاجم فرهنگی و نظامی دشمن اجتناب ناپذیر و امری لازم خواهد بود.

نتیجه‌گیری :

در جامعه‌ای که افراد آن مسلمانند، بین افرادی که در انجام واجبات و ترک محرمات کوشا هستند لیکن به وظایف سیاسی و اجتماعی خود آشنا نبوده یا اعتقادی به وظایف و تکالیف سیاسی و حکومتی ندارند با کسانی که فراتر از وظایف شخصی و حکومتی فکر می‌کنند و مسؤولیت‌های اجتماعی و سیاسی را نیز جزء فرایض دینی خود می‌دانند، تفاوت آشکاری است. در جامعه‌ی انقلابی ایران بسیاری از فعالیت‌ها و عملکردهای مردم نظیر شرکت در انتخابات و راهپیمایی‌ها و یا نماز جمعه از تکالیف سیاسی محسوب می‌گردند و اهمیت این فعالیت‌ها و حضور مردم در هر یک از آنها تنها به دلیل تحقق اهداف و آرمان‌های مقدس مکتب توحید در پرتو حاکمیت ولی امر مسلمین تعیین می‌گردد. همین باور و اعتقاد، انگیزه‌ای را در فرد ایجاد می‌کند که مشوق او در تحصیل هویت دینی و انسانی خویش خواهد بود. مجاهدان مسلمان نوعاً وظیفه مسلمانانی خود را در ادای فرایضی چون نماز و روزه و رعایت بعضی از آداب اسلامی خلاصه نمی‌کنند؛ بلکه تحقق احکام و ارزش‌های اسلامی را در تمامی ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی نیز مهم تلقی کرده و از ایشار جان و مال خود در این راه مضایقه نخواهند کرد و در هر زمان و مکان از حریم و کیان مسلمین و جامعه اسلامی در لوای اطاعت از امام و رهبر خویش دفاع خواهند

کرد و با تمامی قدرت و استفاده از امکانات موجود در تهیه و فراهم کردن وسایل و تجهیزات دفاعی فعالیت و تهاجم و تجاوز دشمنان را دفع می نمایند. آنچه که مبین حرکت در زندگی و پویایی ما در جامعه اسلامی است، انگیزه و هویت دفاعی ما در مقابل تجاوزات دشمن می باشد. این حرکت یا به شیوه‌ی امر به معروف و نهی از منکر در جامعه، و اصلاح آن از رذایل و پلیدی‌ها و مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن است و یا در میدان جنگ برای حفظ سنگرهای دین و ارزش‌های والا و مقدس دینی و ترویج فرهنگ دفاع در بطن جامعه اسلامی و انقلابی، در حراست از خاک میهن و سرزمین اسلامی خود خواهد بود.

در پایان به سخنی از رهبر کبیر انقلاب، حضرت امام (قدس سره)، به عنوان حسن ختام مطالب و توجه خوانندگان به اهمیت امر دفاع و جوانب آن اشاره می‌نمایم. امید است ان شاء الله چراغ راه هدایت گردد.

حضرت امام خمینی (قدس سره) در جمع بسیج شهرستان‌ها در تاریخ ۱۳۵۹/۱/۲۶ در ضرورت دفاع می‌فرماید:

« قضیه جهاد یک قضیه است، قضیه دفاع قضیه دیگر. مسأله‌ی جهاد یک شرایطی دارد و برای اشخاص خاصی است، برای گروهی معین است با شرایطی، لکن قضیه دفاع عمومی است. مرد و زن، بزرگ و کوچک، پیر و جوان ندارد. همان طور که عقل انسان هم حکم می‌کند که اگر کسی هجوم آورده برای منزل یک کسی، اهالی آن منزل هر یک که هست دفاع می‌کنند از خودشان، اگر به کشور ما، کشور اسلامی هجوم بکنند و بخواهند تعدی بکنند، تجاوز بکنند، بر همه افراد مملکت، بر همه افراد کشور، چه زن و چه مرد، کوچک و بزرگ، اینجا دیگر شرطی نیست بر همه واجب است که دفاع

کنند و لهذا حال دفاع فرق دارد با حال جهاد. حال جهاد شرایط دارد و حال دفاع شرطی ندارد. باید دفاع کنند حتی یک پیرمردی که هم خیلی کارایی ندارد در دفاع، آن قدر که می‌تواند دفاع کند از کشور و قرآن و اسلام.^{۳۴}

منابع :

- ☐ قرآن کریم.
- ☐ فیض الاسلام ، سیدعلی نقی، به خط طاهر خوشنویس (فروردین ۱۳۵۱)
«ترجمه و شرح نهج البلاغه» چاپ دوم، چاپ افست.
- ☐ شهیدی، سید جعفر (۱۳۷۶) ، «ترجمه نهج البلاغه»، چاپ دهم، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ انتشارات علمی و فرهنگی.
- ☐ دشتی، محمد (زمستان ۱۳۷۹)، «ترجمه نهج البلاغه»، چاپ اول، انتشارات فرائض، چاپ نگارش.
- ☐ آخوندی، محمدیان، کمیلی (بهار ۱۳۷۸)، «اصطلاحات نظامی در فقه اسلامی»، چاپ اول، مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، مرکز چاپ ستاد نمایندگی ولی فقیه.
- ☐ جمعی از اساتید (بهار ۱۳۷۰)، «اصول جنگ و کلیات قواعد اساسی رزم»، چاپ اول، انتشارات دانشکده افسری سپاه (علوم پایه نظامی).
- ☐ شهید ثانی، زین العابدین ابن علی (۱۳۸۱)، مترجم حمیدرضا شریعتمداری، «منیه المرید»، قم دارالعلم.
- ☐ خمینی، روح الله، الموسوی قدس سره (بهمن سال های ۶۱ و ۶۲)، «صحیفه نور»، چاپ اول، مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، انتشارات شرکت سهامی چاپخانه وزارت ارشاد اسلامی، جلد های ۱۴، ۱۲ و ۲.
- ☐ امام خمینی (ره) ، تحریر الوسیله ، جلد اول، ص ۲۸۵.